

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

У статті розглядаються основні змістовні параметри освітньо-виховного простору Півдня України кінця XVIII – початку XX століття.

Ключові слова: освітньо-виховний простір, соціальні структури суспільства, соціальні інституції, поліетнічність, поліфункціональність.

Функціонування соціальних інститутів в умовах Півдня України кінця XVIII – початку XX століть означене неабиякими змінами середовища проживання людей як соціально освоєної його частини, де динамічно відбувалися зміни просторово-територіальних аспектів життєдіяльності суспільства і предметного світу людей, по-різному характеризувалися соціальні структури суспільства. Тобто з розвитком самих соціальних інститутів зростала ступінь освоєння суспільством природного простору.

Таким чином, освітньо-виховний простір соціалізований сам по собі і відтворює структуру життєдіяльності суспільства та виражається у типах поселення людей. Різні регіони країни, світу по-своєму вирізняються щільністю розселення, господарською спеціалізацією, економічним розвитком. Південь України як поселення мав свої виробничі території, місця концентрації громадських послуг і культурних закладів, свої “центри”, де соціальні, історичні, культурні зв’язки були найбільш сконцентрованими [6].

Необхідно зауважити, що у нашому дослідженні загальною тенденцією є постійне збільшення інтенсивності і поліфункціональності реалізації освітньо-виховного простору Півдня України кінця XVIII – початку XX століть. Висвітлення основних змістовних параметрів освітньо-виховного простору Півдня України окресленого періоду є метою нашої статті.

З огляду на зазначене, фокусування на реаліях часу як процесу розвитку освітньо-виховного простору дозволяє дослідити в історико-педагогічному вивченні комплекс соціальних, педагогічних, психологічних та геополітичних проблем. Отже, нагальне завдання аналізу функціонування соціальних інституцій на всіх відомих стадіях їх формування та розвитку відбувається під кутом зору комплексного наукового підходу, аби виявити як загальні, так і суто специфічні для історико-педагогічної науки етапи досліджуваного буття Півдня України означеної доби та зрозуміти, як відбувався розвиток багатофакторного механізму соціально-педагогічної взаємодії з великим духовним потенціалом властивим епосі.

Розвиток освітньо-виховного простору Півдня України кінця XVIII – початку XX століть має власні неповторні особливості, характерною рисою якого є його поліетнічність, оскільки місцеве населення краю інтенсивно поповнювалося як переселенцями слов’янського походження, мешканцями центральних та південних губерній імперії – Полтавської, Харківської, Чернігівської, Орловської, Курської, Тамбовської та інших, так і емігрантами-колоністами – німцями, болгарами, греками, євреями, сербами, шведами, італійцями, англійцями. Саме завдяки цьому органічно консолідували різноманітні культурні течії та впливи, які призвели до виникнення культурних діалогів на теренах краю, до плідних комунікативних, культурних та економічних відносин.

Так, на початок XIX століття в Одесі проживало 558 німців, а за переписом уже 1897 року – 10248 німців, у тому числі 7217 лютеран, 2217 католиків, 247 реформатів, 567 представників інших віросповідань, що свідчить про демократичні тенденції розвитку освітньо-виховного простору навіть у межах одного етносу [2].

Початковий період у 20-ті роки XIX століття був відзначений труднощами з приміщеннями, забезпеченням педагогічною і учбовою літературою. Але, недивлячись на бідність, колоністи прагнули відкрити в кожному селі початкову школу і знайти того, хто

зумів би навчити дітей читати й писати. У середині XIX століття кожна колонія Півдня України мала власну, як правило, кам'яну школу, побудовану на кошти общини. Великі колонії мали двох-трьох учителів. Кожний призначений або запрошений із сторони вчитель проходив випробування перед місцевим церковним начальством на відповідність вимогам общини за рівнем знань, моральних якостей і "чистоти вірування". Останній пункт був вирішальним при прийомі на роботу [2; 3; 4].

Слід зауважити, що вже на початку XIX століття в німецьких колоніях склалася специфічна система навчання. У початкових школах навчалися хлопчики і дівчатка віком від 7 до 14 років, як правило, до конфірмації. Офіційно учбовий рік тривав з 1 вересня до 1 (або до 15) травня, але фактично він скорочувався, оскільки діти допомагали батькам в сільськогосподарських роботах.

Разом з дбайливим ставленням до власних традицій, німецькі колоністи вирізнялися віротерпимістю. Далеко за межами Одеської губернії був відомий учбовий заклад для глухонімих дітей в колонії Гросслібенталь, за 25 років його існування на общинних пожертвуваннях у ньому пройшли навчання 162 дитини різних віросповідань. Відкриваючи приватні учбові заклади: училище Генріха Файга, гімназію А. В. Юнгмейстера, жіноче комерційне училище Південноруського німецького товариства, німці сприяли розвитку освітньо-виховного потенціалу приморського Півдня [2].

18 вересня 1906 р було засновано Південноруське німецьке товариство, до нього входили Херсонська губернія, Одеса, Миколаїв. До його завдань входила культурна, моральна і національна підтримка німців. З цією метою запроваджувалися стипендії, поширювалася друкована продукція, надавалася підтримка розвитку німецької культури і мистецтва. За рівнем грамотності вони посідали одне із перших місць, він був практично однаковий як серед чоловіків, так і серед жінок – відповідно 79,7% і 77,3% [2; 3; 4].

Перепідпорядкування шкіл Міністерству народної освіти, а на місцях – директорам народних училищ, введення корпусу інспекторів, контроль за діяльністю у сфері освіти, введення викладання російською мовою – усе це свідчило про те, що держава включала німецькі школи до загального устрою суспільного життя, а цим самим сприяла розвитку загального контексту освітньо-виховного простору Півдня України цього періоду.

У 1807–1810 рр. на землях Херсонської губернії були створені перші єврейські земельні колонії. У першій половині XIX століття у Херсоні проживало 3 тис. 832 євреїв. У 1848 році тут було відкрите єврейське жіноче училище, а у 1850 році – чоловіче. При кожній синагозі та молитовному домі обов'язково створювали хедери – 12 у Миколаєві, училище "Талмуд-Тора". Освіта існувала повністю за рахунок громади, але під наглядом влади, яка контролювала склад учнів та маламедів (учителів) [2; 3; 4].

У 1902 р, було створено Новополтавську єврейську сільськогосподарську школу під опікою Єврейського колонізаційного товариства на пожертвування відомого єврейського філантропа Г. Гінзбурга та І. Бродського. Кошти на утримання училища відшкодовували члени єврейських колоній губернії [137].

Школи з українською мовою навчання були запроваджені М. Аркасом у його маєтку, але за наказом Міністерства внутрішніх справ вони скасовані у руслі імперських указів.

Отже, детермінантою освітньо-виховного простору був розумовий і моральний розвиток відповідно до національних вимог, цінність інтересів общини, результати навчання повинні приносити користь батькам, общині, державі.

Слід зазначити, що після реформ 60–70 років у краї спостерігався процес різкого збільшення кількості народних шкіл, що свідчить про різкий підйом розвитку народної освіти. Таким чином, більше 30% дітей шкільного віку отримувало початкову освіту. У земських училищах навчалася близько 49% від загальної кількості учнів. За підрахунками земців на одне училище припадало близько 80 школярів. До середини XIX століття кількість учнів зростає в кожній школі у середньому на 31%. Але відсутність підготовлених учителів, велика кількість пропущених уроків, тіснота приміщень, недостатня кількість меблів не давали можливості охопити навчанням усіх бажаючих. Лише в Одеському градоначальстві

не вистачало 51% училищ. Бідність батьків, відсутність коштів не давали можливості багатьом дітям закінчити школу [2].

У Херсонській губернії переважали земські школи – 39%, церковнопарафіяльні – 27%, міські початкові – 11%, міністерські – 4,3%, на німецькі колоністські, єврейські, болгарські припадає 18,7% [4].

Наприкінці XIX ст. на Півдні України різко зросла кількість міських шкіл. За короткий період часу з 1861 року їх кількість збільшилася на 50%. Посилили свої позиції міністерські школи: за короткий період часу у Херсонській губернії засновано 20 однокласних шкіл Міністерства народної освіти. У народних школах південного регіону навчалися діти різних соціальних груп. Переважали діти селян і солдат – 83,7%, міщан – 7,2%, купців – 0,1%, дворян і чиновників – 1,2%, духовенства – 0,3%, іноземних громадян – 0,4%. Серед школярів були діти з єврейських, німецьких, болгарських та грецьких сімей і переважно православного віросповідання [1]. Це свідчить про універсальність та поліфонічність завдань освітньо-виховного простору кінця XVIII – початку XX століття, що забезпечували вже виважені як форми педагогічної діяльності – соціальні інституції.

У другій половині XIX століття починає свою діяльність Південнослов'янський пансіон, де навчаються діти вихідці із південно-слов'янських земель, що перебували під владою Туреччини, 90% з яких болгари. Щорічно пансіон приймав до 130 осіб, що свідчить про неабияку полікультурність освітньо-виховного простору Півдня України цього періоду. З його стін вийшло 850 юнаків, які стали видатними діячами своєї країни – письменники, учені, політики [2;3;4].

З другої половини XIX століття на Півдні України починають звертати увагу на професійну освіту. Так, відкриваються безплатні морехідні курси, які потім перетворюються на 2-класну морську школу. У 1804 році у Миколаєві відкрито училище флотських юнг, де навчалися діти-сироти для служби у флотських полках. Юнги вивчали загальноосвітні предмети: алгебру, геометрію, фізику, історію, французьку та італійську мови, Закон Божий [3].

Пізніше, у кінці XIX століття відкривається залізничне училище Міністерства шляхів сполучення, середньо-механічне училище з ремісничою школою. Особливою популярністю користувалося Миколаївське комерційне училище ім.С.Ю. Вітте, яке підпорядковувалося Міністерству фінансів [3].

Ще з початку XIX століття, унаслідок кримських подій, активно поширюється мережа медичних закладів різних масштабів – шпиталі, фельдшерські школи, аптеки, жіночі акушерсько-фельдшерські школи.

Ще за ініціативи Г.О. Потьомкіна в кінці XVIII століття у Богоявленському було засновано першу в країні школу практичного землеробства і тваринництва під керівництвом професора М.Г. Ліванова [3]. У кінці XIX століття біля Миколаєва на кошти поміщика Й.П. Скоржинського було засновано Ольгинсько-Скаржинську сільськогосподарську школу з навчальним господарством, яке згодом перетворено на училище [3].

Слід відзначити розвиток академічної науки, оскільки у місті функціонувало Імператорське одеське товариство історії і старовини, яке проводило археологічні дослідження всього Півдня. Активними членами товариства були відомі одеські історики і археологи А. Р. Брікнер, Ф. До. Брун, П. В. Беккер, Е. фон Штерн. В Одеському університеті викладали відомі учені: зоолог і натураліст До. Ф. Кесслер, біолог Л. Рейнгард, зоолог і археолог А. А. Браунер, математики Р. К. Брун і Д. І. Фот, філософи і психологи Н. Н. Ланге і Н. Я. Грот, ботанік член-кореспондент Імператорської академії наук А. Д. Нордман, завідуючий Одеським ботанічним садом [2].

З другої половини XIX століття розпочало свою діяльність Товариство допомоги незаможним особам, які прагнуть до освіти, надаючи грошову допомогу дітям, які навчалися в освітніх установах, для сплати за навчання дома і потім для подальшого вступу до вищого навчального закладу. Вступникам до вузу видавалися гроші на дорогу до місця навчання або на сплату за лекції чи тимчасові стипендії [3]. Учнів забезпечували одягом, підручниками.

Грошова допомога надавалася у вигляді позики, повернення якої покладалося на моральну відповідальність тих, хто користався їх допомогою [3]. З 1906 р. існувало Товариство допомоги робітникам, які залишилися без заробітку та їх родинам, і Товариство допомоги дітям нужденних робітників Миколаєва, на кошти якого було відкрито безплатну школу, де навчалася 170 дітей. Це свідчить про інтеграційні процеси освітньо-виховної місії і благодійництва, що давало неабиякі результати громадянського, соціального та професійного спрямувань особистості. Така ж місія належить Товариству трудової допомоги, що займалося пошуками посильного заробітку для мешканців Миколаєва і навколишніх хуторів та полегшення умов їх роботи. Товариство мало право відкривати будинки праці різних типів із довідковими конторами для інформування про попит і пропозицію найманих робітників, трудові пункти з майстернями чи роздачею робіт і замовлень, з видачею позик на придбання інвентарю, майстерні та інші господарські потреби, ремісничі класи, дитячі притулки праці, навчальні майстерні, притулки для старих і німецьких [3].

Соціальна сутність цих товариств свідчить про неабияку діяльну соціально-педагогічну панораму соціального захисту населення з її узгодженими позиціями у функціонуванні різних соціальних інституцій Півдня України кінця XVIII – початку XX століття.

У діяльності цих Товариств були впроваджені оптимальні форми освітньо-благодійницького змісту, коли представники спільноти віддавали майно, предмети благоустрою та культурного ужитку за духовною спадщиною, тобто заповідали будинки, лавки, цінні папери, кошти.

Великі надходження для розвитку Півдня України цього періоду надходили від Херсонського земства, Товариства прикажчиків, Миколаївської біржової кампанії, Миколаївського товариства лоцманів, Південно-Російського товариства плавучих елеваторів, Департаменту митних зборів, церков, монастирів, Благодійних товариств.

З огляду на те, що поширюється проблема кинутих дітей, самотніх людей похилого віку на Півдні України створюються притулки, на утримання яких надходили великі кошти як від держави, так і від приватних осіб. Благодійництво на освіту і виховання було у полі зору державних передбачених стратегій.

Діти притулку, крім засвоєння моральних основ, привчалися до багатьох видів ручної праці. Хлопці з дванадцяти років навчалися у ремісничих майстернях, де вчителі-майстри вчили слюсарному, токарному, ковальському, жерстяно-паяльному і столярному ремеслу. Діти навчалися у державних гімназіях, у приватних гімназіях, в училищі для нижчих чинів Морського відомства, міському шестикласному училищі, середньому механічно-технічному училищі, фельдшерській школі Морського відомства [2;3;4].

У середині 70-х років повіті Херсонської губернії мали забезпечення школами від 57 до 65%. У 1869 році в середньому в імперії на одну тисячу населення навчалася 6 дітей, а в Херсонській губернії – 24. Це свідчить про можливість новітнього краю, який розвивався за прогресивними тенденціями, які створювали новий цивілізаційний поступ, репрезентували органічну єдність освітньо-виховного простору зі світовим соціокомунікаційним і техніко-інноваційним прогресом.

Навіть побіжний історико-педагогічний огляд дозволяє констатувати, що освітньо-виховний простір, який інтенсивно розвивався у цей період, уможлиблював концентрацію значних матеріальних та інтелектуальних зусиль, а це впливало на розвиток регіональних соціальних інституцій, на соціально-економічне життя регіону і на державність в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кабузан В.М. Немецкоязычное население в Российской империи и СССР в XVIII–XX веках (1719–1989): Историко-статистическое исследование. – М.: ИРИ, 2003.
2. Матеріали Державного архіву Одеської області // Ф.6. – Оп.4.
3. Матеріали Державного архіву Миколаївської області // Ф.229–236. – Оп.1.
4. Матеріали Державного архіву Херсонської області // Оп.53-85.
5. Кулінич І.М. Німецькі колонії на Україні (60-ті р. XVIII ст. – 1917 р.) // УІЖ. – 1990. – №9.

6. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник / За заг. ред. В.М. Пічі. – К.: Кравела, Львів: Новий світ, 2000, 2002.

Корецькая Л.А.

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО КАК ПОКАЗАТЕЛЬ
СОЦИАЛЬНОГО БЫТИЯ ЮГА УКРАИНЫ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX ВЕКОВ**

В статье рассматриваются основные содержательные параметры образовательно-воспитательного пространства Юга Украины конца XVIII – начала XX веков.

Ключевые слова: образовательно-воспитательное пространство, социальные структуры общества, социальные институты, полифункциональность, полиэтничность.

Koretskaya L.O.

**EDUCATIONAL AND UPBRINGING SPHERE AS AN INDICATOR OF SOCIAL BEING
THE SOUTH OF UKRAINE LATE END XVIII – EARLY XX CENTURIES**

The basic parameters of educational content and upbringing sphere South of Ukraine late end XVIII and early XX centuries are reviewed in this article.

Key words: education and upbringing sphere, social structure, social institutions, polyfunctionality, polyethnicity.

УДК 37.013

Логвиновська Т.А.

**КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

У статті висвітлений когнітивний компонент виховуваної соціальної спрямованості студентської молоді як результат педагогічного дослідження.

Ключові слова: соціальна спрямованість, студентська молодь, когнітивний компонент, знання про соціальне буття.

Класична психолого-педагогічна наука передбачила соціально обумовлену когнітивну точку зору на поведінку студентської молоді, хоч в основі цього підходу є наявність зв'язків між інтелектуальним функціонуванням особистості і її ситуативною поведінкою. Мається на увазі вплив деяких особистісних якостей, де детермінує імпульсивність. Тобто такий підхід розуміється нами як не завжди передбачені поведінкові дії, як можливі наслідки своїх вчинків. Отже, студентство діє імпульсивно, не думаючи про свою поведінку, не завжди передбачуючи наслідки як для себе, так й інших, і не шукаючи альтернативних варіантів, навіть у контексті соціальної сутності поведінки.

Дослідженням доведено, що участь або не участь студентства в освітньо-виховній діяльності у певній мірі залежить від його когнітивних можливостей. Учені вирізняють нездатність чітко розгалужувати різні соціальні стимули студентства, тобто не завжди у різних видових ознаках поведінки відсутні наступні елементи: вміння вибрати поведінкову ситуацію; вміння знаходити варіанти вирішення проблем; вміння передбачувати можливі наслідки своїх дій; вміння планувати свої дії, необхідні для досягнення якогось соціального результату.

У процесі виховання соціальної спрямованості студентської молоді когнітивні характеристики студентства використовуються як сприятливі для них ситуації, як складові інтегральності виховуваної соціальної спрямованості, як елементи детермінуючого впливу. Про це писали К. Байша, І. Бех, Т. Іщенко, І. Кон, К. Платонов. Але проблема залишається недостатньо висвітленою у науковій літературі.

Саме змістові особливості та рівень суб'єктних та інших тенденцій соціальної поведінки студентської молоді відображають специфіку інтеграції потребово-мотиваційної